

UDC: 82.091:791

ПАРТИТУРА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ: РОМАН ШУХЕВИЧ. ОБРАЗ МУЧЕНИКА / СТРАДНИКА В ФІЛЬМІ «НЕСКОРЕНИЙ»

Світлана Криворучко

Доктор філологічних наук, професор,
кафедра теорії і практики англійської мови та зарубіжної літератури
імені професора Михайла Гетманця,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди (УКРАЇНА),
61000, Харків, вул. Алчевських, 29,
Запрошений професор,
Кафедра славістики,
Університет Бордо Монтень (ФРАНЦІЯ),
Domaine Universitaire F-33607 Pessac Cedex,
e-mail: serka7@ukr.net

РЕФЕРАТ

Мета. Фільм «Нескорений» (2000), присвячений Роману Шухевичу, створений у жанрі біофікції. У кінотворі розкрито концепт «свободи», який є провідним у колективному підсвідомому українців. Життя Романа Шухевича та його однодумців, заснування ОУН і УПА, діяльність С. Бандери є фактами організованого опору етнічних українців і представників інших народів, які поділяли погляди на ймовірність створення Незалежної України всередині офіційної тоталітарної системи СРСР у XX ст. У історичних вчинках Романа Шухевича та його однодумців висвітлено риси патріотизму, зроблено акцент на аурі етики піклування про «своїх» та соціальній екології в середині колективу УПА, в основі дій якого було почуття «свого». Роман Шухевич і його однодумці у фільмі «Нескорений» розкриті як персонажі, які люблять «своє» та з повагою ставляться до «чужого».

Ключові слова: Роман Шухевич, художній образ, конфлікт, історична пам'ять, пейзаж, патріотизм, біофікція, етика піклування.

SCORE OF HISTORICAL MEMORY: ROMAN SHUKHEVICH. THE IMAGE OF THE MARTYR / SUFFERER IN THE FILM «UNCONQUERED»

Svitlana Kryvoruchko

Doctor of Science in Philology, Professor,
Professor Mykhailo Hetmanets Department of Theory
and Practice of the English Language and Foreign Literature,
Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (UKRAINE),
61000, Kharkiv, 29, Alchevskih str.,
Visiting Professor,
Department of Slavic Studies,
University of Bordeaux MONTAIGNE (FRANCE),
Domaine Universitaire F-33607 Pessac Cedex,
e-mail: serka7@ukr.net

ABSTRACT

Aim. The film «Unconquered» through the biofiction of Roman Shukhevych reveals the concept of «freedom», which is leading in the collective subconscious of Ukrainians. The life of Roman Shukhevych and his like-minded people, the founding of the OUN and UPA, the activities of Stepan Bandera are facts of organized

resistance of ethnic Ukrainians and representatives of other peoples, who shared views on the possibility of creating an Independent Ukraine within the official totalitarian system of the USSR in the twentieth century. The historical actions of Roman Shukhevych and his like-minded people highlight the features of patriotism, emphasize the aura of ethics of care for «own», social ecology within the UPA collective, whose actions were based on the feeling of «their own». Roman Shukhevych and his like-minded people in the film «Unconquered» are revealed as characters who love «own» and respect «someone else's».

Key words: Roman Shukhevych, artistic image, conflict, historical memory, landscape, patriotism, biofiction, ethics of care.

Історична пам'ять українців формується завдяки літературним творам, документам, художнім фільмам. Важливою в становленні української державності є діяльність ОУН. Д.В. Веденєєв у статті «Організація українських націоналістів і зарубіжні спецслужби» [2] намагається осмислити процеси становлення українських організацій УПА та ОУН, зіставляючи документи спецслужб. ОУН – це організація українських націоналістів, яка була заснована 1929 року у Відні, в Австрії. На підґрунті ОУН 1941 року було організовано УПА в Галичині. УПА – це Українська Повстанська Армія. Одним із лідерів ОУН і УПА був Роман Шухевич (1907–1950 р.ж.). Художній образ Шухевича створено режисером Олесем Янчуком в біофікції (тобто на перетині документального і художнього дискурсу) – художньому фільмі «Нескорений» 2000 р. Сценарій фільму написав Василь Портяк.

Потрібно сказати про алюзії назви фільму «Нескорений». За морфологічними ознаками «нескорений» – дієприкметник, форма дієслова, яка загострює ознаку предмета (об'єкта, в нашому випадку) за дією або станом. Отже через назву фільму герой Шухевич розкритий як діючий, активний. Його ментальна позиція висловлена в назві фільму (певна частина мови) як рух. У японській мові немає окремих власних імен, як у нашій. У японській іменем людини може бути будь-яке слово, будь-яка частина мови, навіть, дієслово. Режисер дав ім'я цьому герою – дія, в нашій мові – ознака дії. Сама назва «Нескорений», лексема та граматична форма, свідчить про силу духа героя, яку хотіли зафіксувати автори фільму в свідомості та підсвідомості глядачів.

Художній образ Романа Шухевича – національного героя України, який своє життя присвятив здобуттю державності та збереженню українського етносу – створено авторами фільму в іпостасях: герой, батько дітей, чоловік дружини, брат, син, християнин. Важливу роль в архітектоніці фільму відіграють пейзажі – урбаністичні та природні, які віддзеркалюють емоції та настрої характерів. Потрібно підкреслити, що пейзажі набувають етнічно-національну ознаку, оскільки підсилюють або створюють паралелі саме емоціями представників УПА. У фільмі немає контрастних пейзажів, лише паралельно-суголосні, які виконують функцію підсилення, загострення.

Фільм має кільцеву композицію: починається пейзажем і завершується пейзажем. Режисер створює пейзажі природи. Перший пейзаж фільму – зимовий ліс, в який «вкрапляється» людина (Роман Шухевич) серед дерев. У наступному пейзажі зимовий ліс змінюється на осінній ліс. Так автор зображує річний коловорот природи [3, 00–0.01.42]. Завершується фільм пейзажем лісу, дороги, по якій Шухевич йде вглиб лісу по дорозі, відбувається перехід розчинення людини у вічності (після смерті героя) [3, 1.38.25–1.42.23]. Режисер доповнює фінальний пейзаж молитвою: «Боже, великий! Боже, отців наших!

Для мене мало важить, який вінець я заслужив по смерті – лавровий, чи терновий. Я лиш до кінця розділив долю своїх вояків, моїх хлопців! І хоч смерть молодого покоління на війні – це те саме, якби в природі раптом не стало весни! Наша жертва, не буде змарнована! Аби прорости, добре зерно мусить впасти в землю! Спаси, Благий, душі наші!» [3, 1.38.25–1.42.23]. У фільмі автори впроваджують ідею, що найціннішим є життя. Автори фільму створюють порівняння: «смерть молодих людей – це природа без весни». Ця метафора є символічною, і знаково реалізується крізь весь фільм. Жодного разу у фільмі не показана весна в природі. Так автори зобразили життя покоління без весни, яке своє існування присвятило пошуку свободи для етнічної нації українців та шансу мати власну державність. Прагнення отримати незалежність так і не було досягнуто героями фільму за життя.

Пейзажі перший і останній підкреслюють гармонійність і єдність природи та людини (Шухевича). Хочу підкреслити, що у фільмі зображені історичні події сер. ХХ ст. Цей період зафіксовано в історії як знищення природи чоловіком (повернення рік «всупереч», вибухи, екологічні катастрофи, які дозволили феміністкам наголосити на колапсі патріархальної ментальності, що знищує планету). Саме в цей час герой Шухевич зображується як еко-людина, яка гармонійно існує в лісі, що стає для нього порятунком і захистом. Це символічне попередження – Шухевич є людиною «майбуття», живе для нащадків, народився зарано (не знищує ліс, як інші чоловіки, які заробляють гроші на забрудненні річок), прагне вільно дихати та самореалізовуватись.

Пейзажі природи у фільмі створені в пласті екофеміністичної ментальності – «здорові» соціальні стосунки між солдатами УПА, що побудовані на піклуванні одне про одне, де ініціатива йде «знизу», а «верхи» заохочують та мотивують, а не пригнічують.

Пейзажів у фільмі багато, вони створюють енергію спокою, хоча буття героя вирує, оскільки він весь фільм перебуває в небезпеці, на межі життя та смерті. Пейзаж моря в Одесі 1945 р., плавання Шухевича, прогулянка берегом моря [3, 0.2.25–0.02.45]; ретроспективний пейзаж – дзвони в церкві під час Великодня, військо солдат УПА – є відсилкою до передчуття смерті Шухевича (Нескорений: 0.12.02. – 0.12.48); ліс і постріли в ньому [3, 0.15.51–0.16.11]; ліс і поранені хлопці [3, 0.19.07–0.20.40]; церква і служба, де військові УПА показані як Християни: віруючі люди [3, 0.28.16–0.29.17]; поля, ліс і перевдягання Шухевича після розчаруванні в союзі з німцями [3, 0.43.00–0.43.50]; зима [3, 0.45.58]; ріка в Карпатах та краса української землі [3, 0.47.06]; вогнище [3, 0.51.25]; ліс і квіти, солодка калина як символ української етнічної культури [3, 0.54.25]; молитва Шухевича «Отче наш» у лісі після зустрічі з батьком у лікарні [3, 1.17.17]; гори і ліс, споглядання Шухевича за сином та інтуїтивне прощання з ним [3, 1.22.50]; ріка і гори, Шухевич коле дрова [3, 1.26.46]. Ці пейзажи метафорично показують глядачеві «територію» України, за яку бореться етнічний патріот. Також вони є архетипом Дому, простором захисту людини – ліс / гори наче б то «ховають» солдатів УПА, вони є «захисниками». Людина й природа тут зображені в пласті екофеміністичної «єдності».

Як герой Роман Шухевич розкритий у пафосі фільму – романтична відданість Україні, та в низці сюжетних вузлів. У фільмі зображено оголошення Незалежності України у Львові: «– Волею українського народу, організація українських націоналістів, під проводом Степана Бандери проголошує відновлення української держави, за яку поклали свої голови, цілі покоління найкращих синів України! – Спаси Боже люди твоя, і благослови достояніє твоє!» [3, 0.27.12–0.28.16]. Промова незалежності завершується епізодом – церковне служіння і молитва. Церковні дзвони є метафорою благословення України Господом Богом. Так автори фільму впроваджують ідею передчуття істини, встановлення справедливості в майбутньому.

Шухевич і його однодумці діють у інтересах українського народу, який потерпає від загарбників різних національностей: росіян, німців, поляків. Ніхто не ставиться з повагою до українських селян, але найжорстокішими є росіяни – носії комуністичної ідеології. Так само як під час революції вони продовжують діяти в 40-х рр.: підривають млин, який є необхідним для життя селян, скидають розстріляних мирних селян-українців («розкуркулених» радянською владою куркулів, заможних і успішних виробників сільської продукції) у колодязь, а колодязь підривають. Росіяни позбавляють українських селян необхідного – хліба і води. Хоча українська земля плідна, і завжди дає багатий урожай. А люди, які є виробниками сільської господарчої продукції, позбавлені можливості просто їсти, а не те щоб заробляти на ній.

Так автори фільму розкривають антигуманність росіян, що спрямована (уявленнями екофемінізму) проти природи, проти життя, проти землі – знищення води, яка є біологічним складником усіх організмів та провідною умовою для життя. Фільм переважно знятий двома мовами – українською і російською, так розкривається етнолінгвістична суть протистояння. Ворога можна впізнати за мовою: « – Дневальный! Дай умыться! – Почему мельница до сих пор не взорвана? Умыться дай...! – Немцы в 30-ти километрах, а вы... – Товарищ майор! Тут, конвойный взвод прибыл! – Какой конвой? – В подвал, эту кулацкую сволочь! Расстрелять! И сбросить в колодец, а колодец взорвать! И сравнять с землей! Выполняй! – Есть! – Стоять! Стоять, сволочь! Назад разворачивай, назад! – Взрывчатка где? – В том подвале! – Заводи! – Ну что? Все, что ли? – Давай, ребята, загружай! – Так, а ну веселее, веселее!» [3, 0.25.34-0.26.11]. Цинізм радянських-російських солдат розкривається в тому, що вони вбивають абсолютно всіх. У фільмі це селянин, який випадково проходив поруч разом із кобилою з бричкою. Вбивства мирних українців здійснюються солдатами російської армії, яка анонсує себе як визвольна, легко і без докорів сумління: « – А это еще что? Вот дурак, дурак! – Михалыч! – Убрать! – Пане начальнику, пане начальнику, візьміть передачу! – Никаких передач, никаких вопросов! – Разойдитесь, разойдитесь! – Дед! – Дай закурить!» [3, 0.25.34–0.26.11].

Метафорою болю є самотня налякана кобила з бричкою без господаря. На очах тварини вбили її господаря. Худоба для селянина є знаком заможності та успіху, також у зв'язках тварини і людини простежується гармонія людини і природи. Але якщо не звертають увагу на людину, яку так легко вбити, хто буде думати про якусь-то там кобилу... У фільмі зображено, що тварина теж

пережила моральну травму. Вибух у колодязі є ліквідацією знаків про злочини радянської влади. Пафос сили духу віддзеркалюється в сюжетному вузлі, коли на місце розстріляних селян приїжджають солдати УПА, та за наказом Шухевича вивішують український прапор. Режисер фільму зображує горе українців: сльози жінок, які плачуть за своїми, вбитими радянськими солдатами, чоловіками. Характер Шухевича у фільмі розкривається через його емпатичні реакції: він бачить сльози та біль українців, що обурюють і ще більше спрямовують на спротив та активні дії проти існуючих режимів, які знищують український етнос. Автори фільму підкреслюють візуально: у бійців УПА немає страху, вони зорієнтовані тільки на протистояння та досягнення мети – незалежності України, щоб дати можливість звичайним людям спокійно мирно жити.

Автори фільму розкривають конфлікт українці / німці. Німці протестують проти дій УПА: знімають вивішений ними український прапор [3, 0.35.50]. Режисер фільму зображує бійку між українцями та німцями, яка є візуальним знаком – угоди між ними бути не може. Союз УПА з німцями виявився нежиттєздатним.

Характер Шухевича автори фільму розкривають у іпостасі героя України, людини, яка відстоює інтереси українського етносу, перспективи державності, емоційного та фізичного захисту українців. Тут розкриваються процеси влади. Шухевич представлений як не зорієнтований на владу індивід, а як син народу, який має захищати свою землю і людей від гноблення. Отже, Шухевич постає перед глядачем як романтичний герой, що виборює волю і незалежність для всієї нації. У іпостасі героя окреслені конфлікти з представниками влади: Німеччини, Польщі, Росії (періоду радянської імперії).

У фільмі відбувається реактулізація історії Другої світової війни, окремі її моменти загострені для осмислення процесів, зокрема, діяльність УПА, та їхнього висвітлення та оприлюднення. Шухевич веде комунікацію з представниками вищої ланки Німецького керівництва, які спонукають його виступати разом проти радянських військ. У фільмі аудіально передається це спілкування: вводяться репліки дійових осіб німецької мовою, які супроводжуються українським перекладом. Німці хочуть використовувати українців як м'ясо у власних інтересах: « – Я спеціально прибув до вас залагодити справу, доки нею не зайнялася рейхканцелярія!» [3, 0.37.47–0.39.51]. Шухевич передусім відстоює прагнення українців, через які вступає у протиставлення: « – Ми цінуємо ваше добре ставлення, пане полковнику, але ми на фронтові позиції не виступимо!» [3, 0.37.47–0.39.51]. Автори фільму зображують владні маніпуляції та спроби вирішити суперечливі питання дипломатичним шляхом. Тут наводиться історичний факт існування меморандуму українців, який було сформовано в стратегії отримання незалежності: « – Ні за яких умов? – Наші умови ми виклали у меморандумі до німецького командування! Визнати проголошення самостійності України, звільнити з тюрми Степана Бандеру, і інших провідників, яких заарештувала німецька влада. Припинити терор проти українських націоналістів і мирного населення! Ми маємо відомості про масові розстріли у Львові, Чорткові та Коломиї» [3, 0.37.47–0.39.51].

Режисер зображує фікціалізовану комунікацію Шухевича та німецького генерала в колоніальній площині. Німці сприймають українців як колонізований народ, який потрібно використовувати в німецьких інтересах. Реакція генерала спростовує колишні наміри українців утворити союз із німцями: « – Пане сотнику! Я розумію справедливість ваших вимог, але не ставте їх виконання умовою повернення на фронт. Ви ж підете під суд за військову зраду!» [3, 0.37.47–0.39.51]. Шухевич передусім прагне впроваджувати українську лінію, тому дає відсіч усім, хто цьому протистоїть: « – Ми присягали не фюреру і німецькій армії. Ми давали присягу на вірність Україні!» [3, 0.37.47–0.39.51].

Своїм опором Шухевич розкриває власну силу характеру та міць українського етносу, який стоїть за героєм і потребує захисту в цей історичний момент. Шухевич виявив себе перед німцями як небажана людина, яку потрібно знищити. Німці зраджують українцям. У фільмі це розкривається двома сюжетними вузлами. Перший сюжетний вузол зображено в алюзії поза кадром, дається лише натяк, за яким стоїть пласт історичного матеріалу. Репліка Шухевича: «...звільнити з тюрми Степана Бандеру й інших провідників, яких заарештувала німецька влада...». За цією реплікою – арешт німцями Степана Бендери після оголошення незалежності України у Львові 1941 р. Другий сюжетний вузол введено як фізичне протистояння Шухевича німцям у потязі – абсолютно без слів, лише активні дії.

У жанровій площині біофікції режисер відтворює історичні події. Дія відбувається у потязі, де в спільному купе їде Шухевич і німецькі офіцери. Конфлікт зображується візуально, із реплік вводяться лише форми ввічливості: « – Доброго ранку, пане гауптман! – Доброго ранку! Сьогодні чудовий день! – Ви дозволите, мої панове?» [3, 0.39.51-0.41.00]. Шухевич відчуває та помічає небезпеку. Німці вирішили позбавитись Шухевича. Німецький офіцер намагається напасти на Шухевича в коридорі вагону, але Шухевич перемагає, після чого в купе нападає на німецького офіцера, зв'язує його, забирає його форму, в яку перевдягається [див.: 3, 0.41.00–0.41.34]. Коли потяг прибуває на перон, автори фільму зображують, як Шухевич під виглядом німецького офіцера виходить з вагону і непомітно зникає з вокзалу [див.: 3, 0.43.03–0.43.00].

Символічно архетип Землі, архетип Дому – Ліс – є захистом, вічною природною енергією, що, як порятунок, знов приймає Шухевича. Автори фільму зображують, що конфлікт із німцями перейшов у військове протистояння: « – Наш союз із Вермахтом виявився навіть менш тривалим, ніж ми думали!» [3, 0.43.00-0.43.50]. Отже, бійці ОУН вимушені воювати і з німцями, і захищатися від радянської армії. У фільмі режисер впроваджує два наративи Шухевича. Перший наратив – його спілкування з персонажами фільму, та другий наратив – вербальні звернення героя фільму до глядача, в яких прояснюються історичні дії та причини певних реакцій: « – ОУН пішла в глибоке підпілля. Гітлерівський терор змусив провід формувати сили самооборони, а згодом і повстанчу армію у вигляді регулярного війська» [3, 0.43.50-0.45.10].

Так українців підводять до протесту: створення війська, яке буде захищати інтереси українського етносу. Автори фільму реактуалізують історичний факт існування клятви на відданість українському народу, яку вводять у сюжетний вузол фільму. Використовується творчий прийом зіставлення моногосся / багатогосся, щоб створити пафос аури колективної єдності, яка віддзеркалює історичне колективне підсвідоме – прагнення бути вільним народом, жити самостійно і незалежно, відродити державність:

моногосся « – Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю урочисто клянусь своєю честю і совістю перед великим народом українським

багатогосся: урочисто клянусь своєю честю і совістю перед великим народом українським,

моногосся: перед святою землею українською, перед пролитою кров'ю усіх найкращих синів України,

багатогосся: перед пролитою кров'ю усіх найкращих синів України,

моногосся: та перед найвищим політичним проводом народу українського,

багатогосся: – та перед найвищим політичним проводом народу українського,

моногосся боротись за повне визволення – всіх українських земель і українського народу від загарбників, та здобути українську самостійну державу! В тій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя, і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України! Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою, та нещадим до ворогів землі української! Буду чесним, дисциплінованим і революційно пильним воїном! Буду виконувати всі накази зверхників! Суворо зберігатиму військову і державну таємницю! Буду гідним побратимом у бою та бойовому житті всім своїм товаришам по зброї! Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон української національної революції, і спаде на мене зневага українського народу!

багатогосся: – Клянусь! Клянусь! Клянусь! Клянусь! Клянусь! Клянусь! Клянусь! Клянусь!» [3, 0.45.10–0.45.58].

У цьому епізоді продемонстрована ментальна етнічна сугоlossenість і єдність лідера і народу, що разом підтримують стратегію опору офіційним державним системам Німеччини та СРСР, які були офіційно визнані в 2-й пол. ХХ ст. Візуально режисер зображує українське військо в оточенні природи (полів і лісів України) у процесуальності зміни доби року від осені до зими. Автори фільму розкривають, як історично впроваджувалась стратегія розбудови сучасної державності. УПА створювали школи для військових, де велися професійні заняття. Дії війська підтримувалися церквою, капелани проводили роз'яснювальну роботу з українськими бійцями та селянами.

Так у фільмі створена картина світу, в якій розкривається повсякденне існування бійців УПА під час Другої світової війни – різнонаціональної армії: «Формуються нові сотні, курені. Люди йдуть до УПА. Є серед них азербайджанці, грузини, євреї, росіяни, татари, узбеки і інші» [3, 0.47.25–0.48.01]. За цією армією стоїть український народ. Розроблена і впроваджена

стратегія становлення України-держави. Зображується побудова соціальних інститутів, які працюють у протиставленні офіційній державі СРСР. Це школи, лікарні, введення національної української валюти: «Тепер, що стосується трибу життя на цих теренах, друже Павленко, і ви, друже Липо, мусите взяти на себе медичну службу! Подруго Галино! Освіта! Діти мають йти до школи! Наша майстерня випустила нові гроші, бофони! Це є наші векселі, наші повстанські гроші» [3, 0.48.01–0.48.13]. Мета армії – захищати народ: «Від нинішнього дня, коли берете від населення продукти, одяг і все інше для армії, то прошу розраховуватися цими грішми» [3, 0.48.13–0.48.30].

Режисер реактуалізує історичні факти – бої УПА з німцями. У фільм вводиться сюжетний вузол наступу німців і бій УПА проти німців, у якому перемагають українці [3, 0.48.30–0.49.59]. Протиставлення радянській ідеології режисер вводить крізь гумористичний підтекст в піснях, які співають бійці УПА. Так зображується ментальне глибинне неприйняття радянського терору:

«Ой, ви, бджоли,
Ішов я на пасіку вчора. Угу!
На пасіці не було нікого! Угу!
Лишень тії мертвії бджоли. Угу!
Ой, ви, бджоли! Угу! (2 р.)
Ой, ви, бджоли – бджоли, вулики мої! Угу, угу, угу!
(Лежали біля пасіки довкола. Угу-угу!)
Ой, хто міг зробити таку пакость? Угу!
Мабуть, то – якийсь комуняка. Угу!
Його ми на клочії порвемо. Угу!
Ой, ви, бджоли! Угу! (2 р.)
Ой, ви, бджоли – бджоли, вулики мої!»
[3, 0.49.59–0.50.36]

У цій народній пісні іронічно та з гумором впроваджується ідея руйнівних (в термінології екофемінізму: «не екологічних») дій представників комуністичної ідеології, які знищують абсолютно все навколо себе, включаючи природу і тварин (комах / бджіл). Убивство бджіл у пісні є символом агресії проти витоків життя – бджоли створюють «вічне» «живильне»: мед не псується від часу та дає користь всім істотам, а «комуністи» убивають навіть бжіл, які приносять велику користь, і яких вбити фізично дуже складно.

Герої УПА окреслюють у фільмі історичних ворогів, серед яких головними є росіяни і поляки. Німці – це тимчасове нетривале протистояння. Після завершення Другої світової війни відроджуються активні дії проти давніх українських ворогів – росіян і поляків. Ці історичні моменти віддзеркалюються у наративі – звернення героя до глядача: «Коли фронти другої світової перевалили через наші голови на захід, ми знову мусили ставити чоло проти давнього ворога. Понад два роки з більшовицькими режимами Москви і Варшави, билася школена кадрова армія. Далі довелося перейти до партизанських дій малими відділами і боївками» [3, 0.50.36–0.51.25].

У сюжетному вузлі – розмова біля костра – розкривається ідея рухів бійців УПА: дії заради майбутніх поколінь, заради ймовірності державності вже після життя цих людей. Лідери УПА і самі бійці підсвідомо розуміли, що втрата шансу відокремитись у процесі Другої світової війни переводить їхні намагання

в далеку перспективу. Але ці дії не були марними, на рівні пафосу патріотизму ці історичні кроки доводять прагнення свободи українців. Вони продовжуються робити те, що мусять, хоча розуміють – сили не рівні. Шухевич прояснює своє бачення стану речей. Головним є настрої народу. Метафорично це зафіксовано у вислові: «воля краю». Отже, режисер висвітлює деталі механізмів окремих дій, які впливають на широкі масштабні історичні процеси і результати: « – А там на заході, запитують про волю краю, і хто буде провідником? – А про цю волю я об'явив ще при кінці війни. – Я думаю, що ваші пропозиції щодо подолання конфлікту зарадять нашій справі. – Гризні політиканів важко зарадити!» [3, 0.51.25–0.52.11].

У історичній площині все протікає дуже довго, і доводиться платити за експлуатацію українців життями людей. Третя хвиля українського голодомору припадає на 1946–1947 р. Це період після Другої світової війни, коли радянська влада вирішила забирати зерно українців для того, щоб годувати європейські країни радянського табору. Лідери УПА бачать ці ганебні кроки влади, яка знищує український етнос, тому і продовжують добиватися незалежності. Шухевич прояснює патріотичні настрої українців глибинними відчуттями «свого» по відношенню до Землі, на якій не дають вільно жити: « – Подивіться на цих хлопців. Ви що думаєте, вони не знають, що вони є смертники? Що вся ця боротьба – вона є на дуже далеке майбутнє! Що сили не рівні! Вони добре знають слова про героїзм і про самопожертву! Ми їх тут вишколюємо, але вони роблять свою справу, тихо і просто. Так, як би вони косили дома траву, або викидали гній з під корови. Бо так треба!» [3, 0.52.11–0.53.25). У цих висловлюваннях висвітлюється суть української ментальності: відданість, скромність, терплячість, сила духу, наполегливість, працьовитість, прагнення мати волю.

Рухи УПА вписуються в світовий дискурс антиколоніальних настроїв, які відбувалися в світі після Другої світової війни (країни Африки протестували проти колонізації Франції, Португалії, Великої Британії). Африканські країни і В'єтнам здобули національну незалежність в 70–80-ті рр., а Україна лише в 90-х. І зараз у ХХІ ст. це протистояння продовжується. Висловлювання Шухевича викликають глядацьку реакцію обурення, емоційного болю та несправедливості, допомагають формуванню історичної пам'яті українців, оскільки висвітлюють прогалини, які були закриті від широкого загалу. УПА продовжують діяти після усвідомлення, що шанс отримати незалежність в процесі Другої світової війни втрачено. Вони влаштовують рейди на Захід, але в той період їхні вчинки не мають того резонансу, який міг би змінити стан речей.

У фільмі зображується «полювання» НКВД на бійців УПА, на їхніх лідерів, яке тривало близько 15 років після завершення Другої світової війни. Фільм завершується смертю Шухевича. Але навіть після смерті лідера 1950 р. УПА не припиняє свого активного протиставлення, і триває ще упродовж 10 років. Це свідчить про загальні етнічні українські визвольні настрої. А лідери ОУН і УПА просто відчували свою суголосність відповідно антиколоніальним тенденціям ХХ ст., вловлювали ці українські настрої, і взяли на себе відповідальність за керування стратегією протиставлення імперії СРСР. Ми

знаємо їхні конкретні імена: Степан Бандера, Дмитро Клячківський, Роман Шухевич, Василь Кук, але вони не прагнули влади як офіційні представники урядів, а взяли на себе відповідальність – були страдниками / мучениками, тому ці імена є народними.

Автори фільму творчо розкрили прагнення й відданість покоління сміливих людей, які присвятили свої життя служінню українському етносу. За життя їхні дії та вчинки не були поціновані. Існував цілий пласт опору: не лише бійці-чоловіки, а їхні дружини, жінки, діти, батьки, цілі родини стояли за українським етнічним відродженням. Діяльність УПА не припинилася після смерті лідера організації. Це є доказом, що справа є більшою за життя людини. Дослідниця Л.І. Гасиджак у своїй дисертації осмислює ментальність українців і процеси викорінення українського етносу на Донбасі радянською владою під час голодомору 1933 р. та 1945–1946 рр. [див.: 1]. Алюзії цих подій віддзеркалюються у фільмі крізь образ сина Романа Шухевича, якого відправили туди в дитячий будинок. Син і дружина Шухевича зазнали репресій, його дочка зникла в державних дитячих притулках, Галина після спроби суїциду провела 30 років у радянських тюрмах.

Фільм «Нескорений» у біофікційній жанровій проєкції постаті Романа Шухевича розкриває концепт «свободи», який є провідним у колективному підсвідомому українців. Життя Романа Шухевича та його однодумців, заснування ОУН і УПА, діяльність С. Бандери є фактами організованого опору етнічних українців і представників інших народів, які розподіляли погляди на ймовірність створення Незалежної України всередині офіційної тоталітарної системи СРСР у XX ст. Діяльність УПА упродовж майже 20-ти років є виключним випадком в історії антиколоніальних процесів. Складно навести аналог феномену УПА із світової історії. Вражає те, що нерівність сил не стала перешкодою для кроків українських патріотів, які були спрямовані на майбутнє України. Самі представники ОУН та УПА вписували свої погляди в концепцію націоналізму. Я пропоную переосмислити їхню стратегію з урахуванням наукового інструментарію, пошуків і термінології XXI ст. Пропоную перевести інтерпретацію значущості результатів діяльності ОУН і УПА із дискурсу націоналізму (в сенсі поширеного в комуністичній пропагандистській нарації поняття) в дискурс патріотизму (тобто розумного і природного націоналізму). Рисом націоналізму (у першому випадку) є визнання вищості певного народу над іншими народами. Проте діяльність ОУН та УПА була спрямована на здобуття «свободи» українського народу, який мав бути визнаним рівним серед інших народів, а не другорядним, вторинним щодо російського народу, польського народу, німецького народу. Представники ОУН та УПА не намагалися впроваджувати українську мову як домінанту в порівнянні з іншими мовами, не дискримінували та не порушували права та свободи представників інших етносів. Організація УПА була багатонаціональною. Позиція ОУН і УПА гармонійно вписується в концепцію постколоніалізму. Тому неправомірно визначати дії ОУН і УПА як націоналістичні. ОУН і УПА були патріотами українського етносу та ментальності.

В історичних вчинках Романа Шухевича та його однодумців, які розкривають автори фільму «Нескорений», на рівні комунікації митець / глядач

(реципієнт) висвітлено риси патріотизму. Зроблено акцент на аурі етики піклування про «своїх», соціальній екології в середині колективу УПА, дії якого ґрунтувалися на відчутті «свого». Біофікція «Нескорений» крізь вчинки Романа Шухевича та його однодумців демонструє ідею «любові до рідної землі», право на вільний вибір, захист «своєї» території, етнічної свободи, успішного економічного розвитку України, служіння потенціальній державі Україна, рівності індивіда та держави в дискурсі соціальної екології, виступи проти тоталітарного режиму СРСР тощо. Роман Шухевич і його однодумці у фільмі «Нескорений» розкриті як персонажі, які люблять «своє» та з повагою ставляться до «чужого».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гасиджак Л.І. Процеси трансформації етнокультури українців Донеччини (кінець XX – початок XXI ст.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 2009. 222 арк. URL: <http://www.disslib.org/protsesy-transformatsiyi-etnokultury-ukrayintsiv-donechchyny.html>
2. Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. (2009). Організація українських націоналістів і зарубіжні спецслужби. *Український історичний журнал*. 2009. № 3. С. 132–146.
3. Янчук О. Нескорений. Військова драма. Студія «Олесь-фільм» за сприяння Українського конгресового комітету Америки (УККА) й участі Національної кіностудії художніх фільмів імені О. Довженка (творче об'єднання «Земля»). 2000 рік. Тривалість 1 год. 43 хв. 20 сек.

REFERENCES

1. Hasyndzhak, L.I. (2009), *Processes of transformation of the ethnoculture of Ukrainians in the Donetsk region (late 20th – early 21st centuries): dissertation. Ph.D [Protsesy transformatsii etnokultury ukraintsiv Donechchyny (kinets 20 – pochatok 21 st.)]*, Kyiv, 222 p., available at: <http://www.disslib.org/protsesy-transformatsiyi-etnokultury-ukrayintsiv-donechchyny.html> (in Ukrainian).
2. Viedienieiev, D.V. and Lysenko, O.Ye. (2009), “Organization of Ukrainian Nationalists and Foreign Special Services” [“Orhanizatsiia ukrainskykh natsionalistiv i zarubizhni spetssluzhby”], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No. 3, pp. 132-146. (in Ukrainian).
3. Yanchuk, O. (2000), *Unconquered [Neskorenyi]*, Oles-Film Studio with the assistance of the Ukrainian Congressional Committee of America (UCCA) and the participation of the National Film Studio of Feature Films named after O. Dovzhenko (creative association «Earth»), available at: <https://www.youtube.com/watch?v=VNc-qzUqkls> Duration 1 h. 43 min. 20 sec. (in Ukrainian).

